

TEVELLÂ VE TEBERRÂ'NIN NİZÂRÎ İSMÂİLÎ YORUMU: NASİRÜDDİN TÛSÎ ÖRNEĞİ

Harun IŞIK^a

Öz

Tevellâ ve Teberrâ İsmâilî inancın temel inanç esasları arasında yer alan ve Şîa'nın velâyet ilkesine tekabül eden iki ilkedir. Tûsî açısından tevhide götüren şeylere karşı tevellâ (sevgi) ve tevhitte uzaklaştıran şeylerden ise teberrâ (nefret), Allah'a inanan herhangi bir kimsenin hayatı boyunca dikkat etmesi gereken en önemli ilkelerdendir. Zira insanın manevi yönden tekâmülü veya düşüşü, ahirette kurtuluşu elde etmesi ya da hüsrana uğramasında bu ilkeler önemlidir. Bu iki duygunun doğru yönlendirilmesiyle insan, ahlâki bakımdan kendisini geliştirip rıza, teslimiyet, iman ve yakîn mertebelerine çıkarak Allah'ın hoşnutluğunu kazanacaktır. Aksi takdirde şeytanın yolunun takip edilmesi suretiyle yaratıcının gazabına maruz kalma söz konusu olacaktır. Bu iki duygunun insanın lehine veya aleyhine delil teşkil etmesi sahip olduğu kuvve-i hayvaniye, nefs-i nâtıkâ ve akli nasıl yönettiğiyle, özellikle zamanın imamının rehberliğine müracaat edip etmemesiyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla Tûsî, bilenen teolojik bir prensibi yeniden doğrulamaktan ziyade, hakiki tevellânın İsmâilî bir mümin tarafından nasıl kazanılacağını ve manevi bakımdan nasıl tekâmüle ulaşılacağını zâhirî ve bâtinî yönleri de ortaya koymak suretiyle tasvir etmiştir. Bu çalışmada, Şii düşünceye göre önemli bir yere sahip olan tevellâ ve teberrâ prensibinin Nasîrüddin Tûsî tarafından kaleme alınan "*Tevellâ ve Teberrâ*" risalesi ışığında Nizârî İsmâilîleri açısından nasıl yorumlandığı analiz edilecektir. Ayrıca bu ilkeler hakkında başta Kur'an olmak üzere İslâmî gelenekteki bakış açıları da tahlil edilecek, aralarında karşılaştırmalar yapılacak ve düşünce farklılıkları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kelâm, Tevellâ, Teberrâ, Nasîrüddin Tûsî.

THE NİZÂRÎ İSMÂİLÎ INTERPRATİON OF TAWALLÂ AND TABARRÂ: EXAMPLE OF NASİRÜDDİN TÛSÎ

Tawalla and tabarra are two principles that are among the basic beliefs of the

^a Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi, harun@erciyes.edu.tr

Ismâilî faith and that correspond to the walayah principle of Shia. In terms of al-Tûsî, tawalla (love) to the things taking to tawhid and tabarra (hate) to the things detracting from tawhid are among the most important principles that anyone who believes in Allah should pay attention to them throughout his/her live. These principles are central to the man in his/her spiritual rise or decline, salvation or frustration in the Hereafter. With the correct orientation of these two senses, human gains the pleasure of Allah by reaching out to the positions of consent, submission, faith and certainty through developing himself in terms of moral care. Otherwise, it is the point in question that he attracts the wrath of the Creator because of following the path of devil. Having evidence of these two senses in favour of or against the human beings is directly related with that how he/she manages his/her animal and rational soul faculties, and especially whether he/she applies to the commandment of the truthful commander of his/her time or not.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Nasîrüddîn Ebu Cafer Muhammed b. Muhammed b. Hasan 597/1201 yılında günümüzde İran'ın tarihi bir şehri olan Tus'ta dünyaya gelmiş ve 672/1274'de Bağdat'ta vefat etmiştir.¹ Doğduğu yere nispetle Nasîrüddîn et-Tûsî ismiyle şöhret bulmuştur. Farklı hocalardan fıkıh, kelâm, matematik, felsefe ve usul okumuştur. Eğitim hayatının şekillenmesinde İsnâaşeriyye Şîasına mensup babası Muhammed b. Hasan'ın (ö. VI/XII. yy), yeri büyüktür. Nitekim o, Tûsî'nin bütün ilimleri, özellikle din ile ilişkili olanları öğrenmesini arzu eden, yakın çevresindekilerle düşünce ufkunu sınırlandırmamak isteyen açık fikirli bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.² Tûsî, babasından naklî ilimler alanında ve dayısı Fâzıl Baba Efdalüddîn-i Kâşânî'den (ö. 667/1268-69) aklî ilimler sahasında ilk eğitimini almıştır.³ Düşünce dünyası üzerinde Kaşânî ve Şehristânî'nin (ö. 548/1153) etkilerinin büyük olduğu belirtilmektedir.⁴ Bununla birlikte Tûsî'nin Kâşânî ile böyle bir ilmi münasebet içerisine girdiğine dair bilgilerin yanlış olduğu

¹ Ebü'l-Abbâs Takıyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk*, nşr: Muhammed Mustafa Ziyade (Kahire: Matbaatu'l- Cenne, 1956), 1: 614; Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. Aybeg b. Abdilllah Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, nşr: Helmut Ritter (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1962), 1: 183.

² Abdülemir A'sem, *el-Feylesofi Nasirüddîn Tûsî* (Beyrut: Dâru'l-Endelüs, 1980), 27.

³ Abdullah Ni'me, *Felasifetü's-Şia Hayatuhum ve Âsâruhum* (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Lübni, 1987), 536.

⁴ Agil Şirinov, "Tûsî, Nasîrüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 437-438.

da dile getirilmektedir.⁵

Tûsî, gençlik yıllarında başta Nişabur olmak üzere farklı ilim merkezlerine seyahatler düzenlemiş ve felsefe alanında eğitim almıştır. Dînî ilimler sahasında ise bir yandan Mu'tezilî anlayış ile yoğrulan diğer taraftan da İmamiyye Şîa'sına mensup bulunan Şeyh Müfid (ö. 413/1022) geleneğinden beslenmiştir.⁶ Onun ilme büyük ilgisi İran'ın doğusundaki Kuhistan'da İsmâilî vali olarak görev yapan Nasîrüddin Muhteşem'in (ö. 655/1257) dikkatini çekmiştir. Muhteşem'in daveti üzerine bölgenin en güvenli ortamlarından biri olan Kuhistan'a giderek buradaki kaleye yerleşmiştir.⁷ Orada bulunduğu zaman zarfında İsmâilî inancı öğrenmiş, bu inancın hem zâhirî hem de bâtinî yönlerine vakıf olmuştur. Özellikle Nizârî İsmâilî İmam Hasan Ala Zikrihi's-Selam b. el-Kâhir'in (ö. 561/1166) söylemlerini içeren *Fusûl-ü Mübârek* ve *Mukâddes* isimli eserleri onun entelektüel yolculuğunda son derece önemli olup, İsmâilî öğretinin dînî liderleriyle iletişime geçmesine de vesiledir.⁸ Bu süreç aynı zamanda Tûsî'nin İsmâilî düşüncüyü benimseyip benimsemediği hakkındaki tartışmaların da odak noktasını oluşturmaktadır. Bu hususta üç farklı anlayışın bulunduğu görülmektedir. Birincisine göre Tûsî, İmâmî anlayış içerisinde kalmış ve İsmâilîlerle bir aradayken takiyye yapmıştır. İkinci bakış açısı, onun Kuhistan'a zorla götürüldüğünü dile getirmektedir. Üçüncüsünde ise onun Alamut'tan ayrıldığı zamana kadar hakiki manada İsmâilî öğretiyi benimseyen biri olduğu, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Munkız* isimli eserinde tasavvufta karar kıldığını bildirdiği şekilde Tûsî'nin de İsmâilîlikte nihai duruş sergilediği ifade edilmektedir.⁹ Kanaatimize göre Tûsî, siyasi ve sosyal konjonktürü göz önünde bulundurarak her şeyden önce hayatta kalma felsefesine sahip bir anlayış içerisinde hareket etmiştir. İçinde bulunduğu toplumdaki etkilediği gibi yazılarıyla da onu etkileyerek onlarla barışık bir tavır sergilemeye dikkat etmiştir. İsmâilîlerle bir arada iken Abbâsî halifesi Müsta'sım-Billah'a (ö. 656/1258) gönderdiği mektup bu iddiamızı destekler mahiyettedir. Nitekim o Halife Müsta'sım'ı öven bir kasideyi içeren mektup

⁵ H. Ahmet Sevgi, "Efdalüddîn-i Kâşânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 453-455.

⁶ Murat Demirkol, *Nasîrüddîn Tûsî'nin İbn Sînâcılığı* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 10; Agil Şirinov, *Nasîrüddîn Tûsî'de Varlık ve Ulûhiyet* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 20-21; Ağababa Rızayev, *Nasreddin Tûsî: Hayatı, İlmî, Dünya Görüşü* (Bakü: Kitab Klubu, 1996), 14-15.

⁷ A'sem, *el-Feylesofi Nasîrüddîn Tûsî*, 31; Ni'me, *Felasifetü's-Şîa*, 538.

⁸ Jalal Badakhchani, *Shi'i Interpretations of Islam: Three Treatises on Islamic Theology and Eschatology* (London: I.B. Tauris Publishers, 2010), 2-4.

⁹ Demirkol, *Nasîrüddîn Tûsî'nin İbn Sînâcılığı*, 11.

ile Moğol saldırılarından iyice bunalan ve zayıf düşen İsmâîlî iktidardan uzaklaşma ve yeni bir sığınak arama girişiminde bulunmuştur.¹⁰ *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin sonraki baskısına yazdığı girişte Tûsî, hayatı boyunca sergilediği tavır değişikliğinin nedenini ve iddiamızın doğruluğunu şu şekilde açıklar: “Kişinin kendisiyle nefsinin ve ırzını koruduğu her şey, onun için doğruluk olarak yazılacaktır, ibaresi gereği, nefsi ve şerefi koruma yönünden o toplumun efendilerini ve büyüklerini övme ve methetmelerindeki âdetlerine uygun olarak davranılmıştır. Böyle bir yol inanca zıt, şeriat ve sünnet ehlinin yolundan farklı bir yol iken yapabileceğim başka hiçbir şey yoktu.”¹¹

Tûsî'nin entelektüel yönü İmam Alâeddin Muhammed'in (ö. 653/1255) himayesi altına girmesini sağlamıştır. O, yaklaşık olarak 633/1235'de Nizârî İsmâîlî devletin merkezi olan Kuzeydoğu İran'ın Elburz dağlarındaki Alamut kalesine geçerek ilmî çalışmalarına burada devam etmiştir. O, öncelikle felsefe, ahlâk ve astronomi çalışmalarına odaklanmıştır.¹² Yaptığı çalışmalar hem İsmâîlî hem de İsmâîlî olmayan çevrelerce takdirle karşılanmıştır. Bu, hayatının en yaratıcı ve üretken periyodudur. Tûsî'nin hem Kuhistan hem de Alamut'taki bilimsel faaliyetlerini iki ana kategoride gruplandırmak mümkündür: Birincisi, Mecâlis-i Hikme'nin¹³ üyelerine İsmâîlî doktrin hakkında düzenli konferanslar vermesidir. Bu süreçte verdiği derslerin bazıları kaydedilmiş ve arkadaşı şair Hasan Mahmud Hatip tarafından *Ravzay-ı Teslim*'de bir araya getirilmiştir.¹⁴ İkincisi, takipçilerinin talebi üzerine İsmâîlî düşünce hakkında pek çok bilimsel çalışma kaleme almasıdır. İçerisinde bulunduğu müspet ortam, *Ahlâk-ı Nâsırî* başta olmak üzere pek çok eser vücuda getirmesine olanak sağlamıştır. Alamut'un teslim olmasına yol açan müzakerelerde Tûsî'nin oynadığı rol ve Moğollar'a sığınması onun kariyerinin çok az bilinen tartışmalı bir yönüdür. Dolayısıyla onun bu davranışı hakkında kesin bir sonuca ulaşma ihtimali yoktur.¹⁵ Yukarıda da

¹⁰ A'sem, *el-Feylesofi Nasirüddîn Tûsî*, 37.

¹¹ Nasîrüddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, çev. Anar Gafarov – Zaur Şükürov, ed. Tahir Özakkas (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 11.

¹² Badakhchani, *Shi'i Interpretations*, 3.

¹³ Mecâlis-i Hikme, din öğreticisi olan Dai'lerin bir araya geldiği ve Nizârî İsmâîlîlerle ilgili bir takım kararlar aldıkları toplantılardır. Asyacan Nermin Devrimci, *Dağların Şeyhi Hasan Sabbah* (İstanbul: Mola Kitap, 2013), 6.

¹⁴ Farhad Daftary, *The Ismâ'ilis Their History and Doctrines*, 2. Baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 380.

¹⁵ Tûsî'nin hayatındaki bu efsane hakkındaki tartışma için bkz: Nasîrüddin Tûsî, *Sayr wa Sulûk (Nasir al-Din Tûsî, Contemplation and Action: The Spiritual Autobiography of a Muslim Scholar)*, ed. ve çev. Jalal Badakhchani (London: I.B. Tauris, 1998), 7-8; Daftary, *The Ismâ'ilis Their History and Doctrines*, 379-380.

ifade ettiğimiz gibi Tûsî'nin niyeti her ne olursa olsun, İsmâilîlerden uzaklaşarak ve galip Moğollar'a hizmet etmeyi teklif ederek hayatta kalmayı garanti altına almayı seçmesini düşünmek mümkündür. Nitekim bu hareket tarzı Moğol himayesi altında Azerbaycan'da özellikle onun için inşa edilen Meraga rasathanesinde bilimsel faaliyetlerine devam etmesine izin vermekle kalmamış, aynı zamanda İran kültürel mirasının tamamıyla yok edilmesinden işgalcileri vazgeçirme imkânını da vermiştir.¹⁶ Tûsî'nin Moğol çağının önde gelen Müslüman âlimi olarak değişik konularda 150'nin üzerinde eser yazdığı belirtilmektedir.¹⁷

A. Tevellâ ve Teberrâ Risalesi Hakkında Bilgi

İsmâilî inancın temel inanç esasları arasında yer alan ve Şîa'nın velâyet ilkesine tekabül eden tevellâ (sevgi) ve teberrâyı (nefret) konu edinen "*Tevellâ ve Teberrâ*" risalesi, Tûsî'nin Alamut'a hareket etmeden önce Kuhistan'da yazdığı ilk İsmâilî metinler arasında yer almaktadır. Risalenin orijinal metni *Ahlâk-ı Muhteşem*'de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra önce *An Anthology of Ismaili Literature: A Shi'i Vision of Islam* daha sonra da *Shi'i Interpretations of Islam* kitaplarında da İngilizce tercümesi yayınlanmıştır.

Risalede yer alan konuları yedi maddede özetlemek mümkündür. Birincisi, bu risalenin niçin ve kime ithafen kaleme alındığının dile getirilmesidir. Tûsî bu çalışmasını Necîbüddin Hasan'ın isteği üzerine yazdığını, Allah'tan hâkimiyetini güçlendirmesi ve kutsal varlığını korumasını istediği, "büyük hükümdar, din ve devletin yardımcısı" olarak nitelendirdiği Kuhistan valisi Nasîrüddin Abdurrahim b. Mansur'a (ö. 655/1257) sunduğunu belirtir. Eserini oluştururken istifade ettiği kişiler arasında din liderlerini, "ehl-i yakîn" muallimlerini ve bilhassa zamanın muallimi olarak nitelendirdiği Nasîrüddin Abdurrahim b. Mansur'u takdim etmektedir. İkincisi, insanda var olan "kuvve-i hayvaniye", akıl ve "nefs-i nâtıkâ" ile bunların özelliklerine dikkat çekmesidir. Üçüncüsü, eylemin istikamet üzere olabilmesi için insana bahşedilen "kuvve-i hayvaniye", "nefs-i nâtıkâ" ve akıl ile zamanın imamı arasında nasıl bir ilişki bulunması gerektiğinin ve sonuçlarının dile getirilmesidir. Zira Tûsî'ye göre insanın manevi yönden yükselişi ve düşüşü, Tanrı'nın rızasına mazhar olması veya gazabına uğraması bunların nasıl yönlendirildiği ile doğrudan alakalıdır. Dördüncüsü, Tûsî'nin İsmâilîlerle bir arada bulunmasının doğal bir yansıması olarak tevellâ ve teberrâ ile her ikisinin gerçekleşmesini mümkün kılan marifet, muhabbet, hicret ve cihat kavramlarına yüklediği zâhirî ve

¹⁶ Demirkol, *Nasirüddîn Tûsî'nin İbn Sînâcılığ*, 15.

¹⁷ Bkz. Demirkol, *Nasirüddîn Tûsî'nin İbn Sînâcılığ*, 17-28.

bâtinî yönlerin tanımlanmasıdır. Beşincisi, mümin olarak isimlendirilebilmek ve imanda kemal mertebeye doğru ilerlemek için zorunlu olan rıza ve teslimiyet aşamaları ile bunların alametleri hakkında bilgi verilmesidir. Altıncısı, bundan sonraki mertebeye olan yakînin ne olduğunun seviyeleriyle birlikte anlatılmasıdır. Sonuncusu da ancak yakînden sonra ulaşılabilecek olan tevhidin ne olduğunun ve bunun nasıl elde edileceğinin belirtilmesidir. Dolayısıyla Tûsî, bilenen teolojik bir prensibi yeniden doğrulamaktan ziyade, hakiki tevellânın İsmâilî bir mümin tarafından nasıl kazanılacağını ve manevi bakımdan nasıl tekâmüle ulaşılacağını zâhirî ve bâtinî yönleri de ortaya koymak suretiyle tasvir etmiştir. Tûsî'nin bu iki kavrama yüklediği manaların tahlilinden önce ilk olarak Kur'an'da tevellâ ve teberrâya nasıl bir anlam yüklendiği, daha sonra da İslâmî gelenekte nasıl anlaşıldığı incelenecektir. Bunun nedeni hem Kur'an hem de İslâmî gelenekte bu iki kavrama yüklenen anlamlar ile Tûsî'nin yüklediği anlam arasındaki benzer ve farklı yönleri tespit ederek Tûsî'nin özgün yönünü ortaya koymaya çalışmaktır.

B. Kur'an'da ve İslâmî Gelenekte Tevellâ ve Teberrâ

Tevellâ, “ى-ل-و” kökünden müştak bir kelimedir. “ى-ل-و” sözlükte, yakın olmak, arkadaş olmak, yardımcı olmak, dostluk kurmak, yönetmek, himaye etmek, akrabalık kurmak, sorumlu olmak, sevmek, severek bağlanmak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸ Tevellâ ise bir makamı veya görevi üstlenmek, bir şeyin bakımını üstlenmek, hâkim duruma geçmek, yönetimi ele almak, kaçınmak, uzaklaşmak, çekip gitmek, ayrılmak, reddetmek, yüz çevirmek ve mağlûbiyet gibi manaları muhtevîdir.¹⁹ Teberrâ, “أ-ر-ب” kelimesinden türemiş olup sözlükte yaratmak, ayıp ve kusurdan uzak olmak, hastalık vb. kurtulmak, iyileşmek, temize çıkarmak gibi anlamlara gelmektedir. Teberrâ ise hastalıktan kurtulup iyileşmek, sevilmeyen birinden uzaklaşmak, ilgi ve alakayı kesmek, şifa bulmak gibi manaları içerir.²⁰ Her iki kavramın ıstılah anlamları Kur'an'da ve İslâmî gelenekte farklı anlam alanlarına sahip olduğundan burada bir iki cümle ile vermek yerine ayrıntılı olarak analiz edilmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür.

¹⁸ Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, “ى-ل-و”, *Lisânu'l-Arab* (Kum: Edebü'l-Havza, 1405), 15: 406-407; Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf Cürçânî, “ى-ل-و”, *Kitâbu't-Ta'rifât* (Mısır: Matbaatu'l-Hayriyye, 1306), 113.

¹⁹ İbn Manzur, “أ-ر-ب”, *Lisânu'l-Arab*, 1: 31-34.

²⁰ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, trc. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç v.dğr., ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002), 11: 401; Mustafa Öz, “Teberrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 214.

1. Kur'an'da Tevellâ ve Teberrâ

Kur'an'da tevellâ kelimesi “ى-ل-و” fiil kalıbından farklı çekimleri ile birlikte yetmiş dokuz âyette bulunmaktadır.²¹ Bu âyetlerde, fesat çıkarmak ve nesilleri bozmak gibi bir takım kötü emelleri gerçekleştirmeye çalışmaya²²; hak ve hakikatten yüz çevirmeye²³; hak ve hakikatten ayrılanlardan ve bir takım kötü fiilleri gerçekleştirenlerden yüz çevirmeye²⁴; arkasını dönüp gitmeye²⁵; işlenen bir günahın sorumluluğunu yüklenmeye²⁶; bir mekâna çekilmeye²⁷; sırtını dönerek önemsememeye²⁸ ve birini yoldaş ve dost edinmeye²⁹ vurgu söz konusudur. Dolayısıyla tevellâ kelimesi Kur'an'da ekseriyetle Allah ve Resulü'nün bildirdiği ezelf ve ebedî gerçeklere sırtını dönerek yüz çevirme manasında olumsuz şekilde kullanılmaktadır. Bir şeyi sevmek manasında ise sadece bir âyette bulunmaktadır. O da Hac 22/4 âyetidir.³⁰ Bu âyet-i kerimede de şeytana duyulan sevgi ve bunun sonuçları bağlamında tevellânın yine olumsuz yönüne vurgu söz konusudur. Zira ilgili âyette şeytanı seven ve dost edinenlerin bu tercihlerinin doğal bir sonucu olarak onun içinde bulunduğu durum gibi doğru yolda kalamayacağı, hak ve hakikat yolundan ayrılacağı ve cehennem azabına sürükleneceği açık bir şekilde dile getirilmiştir.

Kur'an'da bir şeyi sevmek manasında “ى-ل-و” kökünden müştak olarak kullanılan diğer kavramlar ise velî, evliya, velâyet ve mevla kelimeleridir. Bunlardan velî kırk dört³¹; evliya kırk iki³²; velâyet iki³³; mevla ise on sekiz âyette³⁴ yer almaktadır. Velî kelimesinin geçtiği âyetlerde Allah-müminler³⁵, Allah-peygamber³⁶, Hz. Peygamber-müminler ve gayr-i müslimler³⁷, Allah-

²¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'an'i-l-Kerim*, 2. Baskı (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1988), 932-933.

²² el-Bakâra 2/205.

²³ Âl-i İmrân 3/82; en-Nisâ 4/80, 115; Tâ-hâ 20/48; ez-Zâriyât 51/39; en-Necm 53/29, 33; el-Meâ'ric 70/17; el-Kiyâme 75/32; el-Gâşiye 88/23; el-Leyl 92/16; el-Alak 96/13.

²⁴ el-A'raf 7/79, 93; Yûsuf 12/84.

²⁵ Tâ-hâ 20/60

²⁶ en-Nûr 24/11.

²⁷ el-Kâsas 28/24.

²⁸ Abese 80/1.

²⁹ el-Hac 22/4.

³⁰ “Onun (şeytan) hakkında şöyle yazılmıştır: Kim onu sever, dost edinirse (tevellâ) bilsin ki (şeytan) kendisini sapıtıracak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir.”

³¹ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 933.

³² Abdülbâkî, *Mu'cem*, 933-934.

³³ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 934.

³⁴ Abdülbâkî, *Mu'cem*, 934.

³⁵ el-Bakâra 2/107, 257; Âl-i İmrân 3/68; el-En'âm 6/51; et-Tevbe 9/112.

³⁶ el-Bakâra 2/120; er-Ra'd 13/37.

³⁷ Fussilet 41/34; eş-Şûra 42/8; en-Nisâ 4/89.

inkârcılar³⁸, münafıklar³⁹, şeytan ve avanesi⁴⁰ ilişkisine vurgu yapılmaktadır. İlgili âyetler dikkatle incelendiğinde, imanın temel belirleyicisinin velâyet olduğu görülecektir. Zira velâyetin olmadığı bir imanın iman olmadığı aşikârdır. Mümin olduğunu iddia eden bir kimsenin velev ki günah işlese dahi Allah'ı her şeyden daha çok sevmesi lazım gelir. Aksi takdirde ya sevginin zıddı olan düşmanlık hasıl olacaktır ya da ne sevgi ne de düşmanlık besleyen nötr bir durum ortaya çıkacaktır. Bu hal ise ya tam manasıyla kabul ve tasdik etmemenin ya da nefret ve buğzun göstergesidir.⁴¹ Zira muhabbetin hakikati her şeyiyle Allah'a ve sevdiklerine yönelme ve bunların dışındakilerden yüz çevirmedir. Aksi söz konusu olduğunda bilinmezlik, düşmanlık ve nefret gibi negatif durumlar ortaya çıkacağından bunlar da küfrü gerektiren haller olacaktır. İşte bu yüzdendir ki Allah-inkârcılar velâyetinde, inkârcıların Allah'ı bırakıp da bir taraftan nefislerini diğer taraftan da geçici dünya hayatını dost edinmelerinin yanlışlığı ve bu yaklaşımın sürükleyeceği helak ve felaket dile getirilmekte, hakiki dostun Allah olduğu hatırlatılmaktadır. Münafıkların ve zalimlerin ise hiçbir dostunun bulunmadığına, şeytanın ise düzenbaz ve sahtekâr bir dost olduğuna işaret edilmektedir. Âyetlerde aynı zamanda Allah-peygamber-mümin ilişkisi bağlamında velâyetin yansımalarına da dikkat çekilmiştir. Nitekim Allah'ın inanan kimselere olan velâyeti iyi amellerinden dolayı rızası, muhabbeti, hoşnutluğu, yardımı, başarılı kılması, onların gerçek dostu olduğunun belirtilmesidir.⁴² İnananların Allah'ın velâyetini kabulü ise hâkim otoritenin, aslî güç ve yetkinin, yönlendiren ve yardımcı olanın sadece Allah olduğunu benimsemeleridir. Peygamber ve müminlerin birbirlerinin dostu olduğunu ifade eden âyetlerdeki velâyet, duygu-düşünce ve davranışta birbirlerine destek olmaları, koruyup kollamaları ve her türlü zarar verecek söylemden ve eylemden kaçınmaları manalarını içermektedir. Dolayısıyla bir mümin açısından velâyet, çok yönlü ve karşılıklı bağlar üzerine tahakkuk etmekte, sevenlerin, özellikle Allah ve Resulünün, sevgisini kaybetmemek için üzerine düşeni en iyi şekilde yerine getirme adına psikolojik olarak motive edici bir yönü de bulunmaktadır. Tabii ki bunun toplumsal yansıması ise birlik, beraberlik, kardeşlik, huzur ve mutluluk olacaktır. Aksi söz konusu

³⁸ el-En'âm 6/70.

³⁹ et-Tevbe 9/74.

⁴⁰ en-Nisâ 4/119; Meryem 19/45.

⁴¹ Numan b. Sabit el-Bağdâdî İmam-ı A'zam Ebu Hanife, *el-Âlim ve'l-Müteallim - İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*, trc. Mustafa Öz, 7. Baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 25.

⁴² Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Taberî Tefsiri*, trc. Kerim Aytekin - Hasan Karakaya (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 2: 115.

olduğunda, iyi duygu ve davranış yerini kötü olanlara bırakacak demektir. Bu ise Allah'ın hoşnutsuzluğu, nefreti ve hızlanımı⁴³ gerektirecektir. Böyle durumda olan bir mümin ise içsel olarak huzursuz olacağı gibi, içerisinde yaşadığı toplumda da şu veya bu şekilde huzursuzluğa, kargaşa ve karmaşaya yol açacaktır. Bu açıklamalar Kur'an'da velâyetin ilişkili olduğu hususları iman, Allah, peygamber, amel-i salih ve müminler olarak sunmaktadır. Dolayısıyla küfür, şirk, nifak, şeytan, her türlü kötü ve çirkin söz ve davranış teberri kapsamına girmektedir. Nitekim Kur'an'da teberri kelimesi "أ-ر-ب" kökünden fiil kalıbında değişik sığalarıyla beraber dört âyette yer almaktadır. İlgili âyetlerde azaba maruz kalacakların birbirinden uzaklaşmalarına⁴⁴, Allah'ı inkâr eden ve O'na düşman olduğu bilinen kimselerden uzaklaşmaya⁴⁵ vurgu söz konusudur. Bir kimse veya nesneden uzak olmak anlamında teberri kelimesi dışında "أ-ر-ب" kökünden isim kalıbında başka kelimelerin de Kur'an'da on dört âyette kullanıldığı görülmektedir. Allah'a ortak koşanlardan⁴⁶ ve ortak koşulan şeylerden⁴⁷, O'nu inkâr edenlerden⁴⁸, insanları hak ve hakikatten saptırmak isteyenlerden⁴⁹, peygamberin davetine karşı gelenlerden⁵⁰, Allah resulü ve müminlerle yapılan anlaşmayı bozan müşriklerden⁵¹ uzak olma bu âyetlerdeki ana temadır.

2. İslâmî Geleneğe Tevellâ ve Teberrâ

İslami geleneğe sevilmeyenlerden uzaklaşma anlamında bir yöntem olarak teberri ilk defa Hâricîlerde görülmektedir. Nitekim Hakem Olayı neticesinde bir grup Hâricî, bu hadiseye taraf olanlardan ilgi ve alakalarını kestiklerini (teberri) belirtmiştir. Aynı ekol içerisinde yer alan Nafi' b. Ezrak (ö. 65/685) kendisi ile birlikte hicret etmeyenlerle, kâfir olarak nitelediği gruplarla yaptıkları mücadelelerde fiilen destek sağlamayıp savaştan geri kalanlarla ve kendisine katılanların da samimiyetini imtihan etmeyen Hâricîlerle ilişkisini kestiğini dile getirmiştir.⁵² Aynı zamanda Acâride Hâricîleri arasında yer alan Se'âlîbe de zekât başta olmak üzere bazı İslâmî

⁴³ Allah'ın, emir ve yasaklarını yerine getirmeyen insanlardan yardımını kesmesi ve onlardan uzaklaşması anlamında kelâmî bir terimdir.

⁴⁴ el-Bakâra 2/166-167; el-Kâsas 28/63.

⁴⁵ et-Tevbe 9/114. ; el-Haşr 59/16.

⁴⁶ et-Tevbe 9/3.

⁴⁷ el-En'am 6/19, 78; Hûd 11/54; ez-Zuhruf 43/26; el-Mümtehhine 60/4.

⁴⁸ el-Haşr 59/16.

⁴⁹ el-Enfâl 8/48; Yûnus 10/41; Hûd 11/35.

⁵⁰ eş-Şu'arâ 26/216.

⁵¹ et-Tevbe 9/1.

⁵² Ebu'l-Hasen Eş'ari, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn - İlk Dönem İslam Mezhepleri*, çev. Mehmet Dalkılıç – Ömer Aydın (İstanbul: Kbalcı, 2005), 103.

uygulamalarda hata bulunduğunu belirterek yeni görüş ve düşünceleri ileri sürmüşler, bunu benimsemeyenlerden uzaklaşmışlardır. Ahseniyye fırkasının kâfirlerden uzak durdukları da kaynaklarda ifade edilmektedir.⁵³ Bir grup Hâricî, Nafi' b. Ezrak ve Acârîde bu yaklaşımlarıyla tevellâ ve teberrâyı siyasi yaklaşımlarıyla ilişkilendirerek kendi sübjektif politik tavırlarını merkeze almakta, lider konumunda bulunan kişinin otoritesini ve ileri sürdüğü düşünceyi benimseyenlere yaklaşmayı, diğerlerini ise düşman olarak kabul ettikleri için uzaklaşmayı prensip olarak dile getirmektedirler.

Sevilen kimselere yaklaşma anlamında tevellânın ilk mümessili ise Yezîdiyye'dir.⁵⁴ Filhakika onların Muhakkime-i Üla ve İbâdiyye'yi sevip benimsediği kaynaklarda yer almaktadır.⁵⁵ Hâricî düşünceyi benimseyen Beyhesiyye de Kur'an'ın söylemine uygun bir yaklaşımla Allah'ın dostlarının dost edinilmesi, düşmanlarından hakkında sakındırma bulunan şeyler ile haram kıldıklarından ise uzaklaşılması gerektiğini belirterek tevellâ ve teberrâ ilkelerini kabul etmiştir.⁵⁶

Şîa'ya gelince tevellâ ve teberrâ, inancın doğruluğu ve güçlülüğünün yanı sıra ahirette kurtuluşu elde etmenin göstergesi olan ve hayatın bütününe etki eden iki önemli ilkedir. Şîa'nın ortaya çıkışı ve gelişmesi sürecinde bu ilkelerin belirli aşamalardan geçtiğini, farklı seviye ve yönlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Cemel Vakası, Siffin Savaşı, Hakem Olayı ve Nehrevan Savaşı süreçlerinde Hz. Ali'ye (ö. 40/661) biat ve tarafgirlik bağlamında tam bir bağlılık ve dostluk içerisinde bulunmayı, yardım ve destek sağlamayı; ona muhalif olanları ise düşman görmeyi ve uzak kalmayı ifade etmiştir.⁵⁷ Daha sonraki süreçte ise Hz. Peygamber'in Gadir-i Hum mevkiinde Hz. Ali hakkında sarf ettiği belirtilen tartışmalı rivâyetlere⁵⁸ yükledikleri anlam bağlamında Hz. Ali ve halefi olarak kabul edilen imamlar peygamberî bir konumda değerlendirilmeye, siyasi ve dini/manevi otorite olarak kabul edilmeye başlamış, imamet teorisiyle

⁵³ Eş'ari, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 111.

⁵⁴ Yezidiyye, Basralı Yezid b. Uneyse'ye tabi olanlardır. Bu kişi önce Haricilerin İbadiyye koluna mensupken daha sonra onlardan ayrılarak müstakil bir fırka halini almıştır. Bu fırka hakkında geniş bilgi için bkz: Eş'ari, *Makâlât*, 115.

⁵⁵ Eş'ari, *Makâlât*, 115; Öz, "Teberrî", 40: 214.

⁵⁶ Eş'ari, *Makâlât*, 122.

⁵⁷ Muhammed Bâkır b. Muhammed Tâki b. Maksud Ali Meclisî, *Bihârü'l-Envârî'l-Câmiatü li-Düreri Ahbari'l-Eimmeti'l-Ethar* (Kum: Dâru'l-Kütübü'l-İslamiyye, 1388), 7: 703 vd.

⁵⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Yakup b. İshak Küleynî, *el-Usûl mine'l-Kâfi* (Beyrut: y.y., ts.), 1: 287-290; Tirmizî, "Menâkıb", 19; İbn Mâce, "Mukâddime", 11. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 84,118, 119.

ilişkili bir şekilde tevellâ ve teberrâ, dini bir yükümlülük olarak telakki edilmiştir. Ayrıca Küleynî'nin (ö. 329/941) *el-Usûl* isimli kitabında İslam'ın beş esası arasında ve ehl-i iman olmanın birincil şartı olarak da takdim edilmektedir.⁵⁹ Nitekim İsnâaşeriyye Şîa'sı imamlarla ilgili rivâyetlerden⁶⁰ hareketle tevellâ ve teberrâ anlayışında Allah ve peygamber sevgisine ilaveten imamları da terimin kapsamı içine almış, onlara duyulacak sevgi ve muhaliflerine karşı nefreti kâmil imana ulaşmanın bir vasıtası olarak görmüştür. Hatta bazı kaynaklarda bu prensiplerin gereğini yerine getirmeyenlerin imanının kabul edilmeyeceğine ve ahirette kurtuluşu elde edemeyeceklerine dair söylemler dahi bulmak mümkündür.⁶¹ Dolayısıyla tevellâ ve teberrâ, Hz. Peygamber, Ehl-i beyt, imamlar ve bunlara dost olanlara duygu, düşünce ve davranış olarak olumlu yönelmeyi; düşmanlarından ve bunların dostlarından uzak durmayı bir iman esası olarak ifade etmeye başlamıştır.⁶² Allah'ın dostlarının sevilmesi ve onlarla dostluk kurulmasıyla ilgili rivâyette⁶³ Hz. Ali ve soyu ile bu nesilden gelen

⁵⁹ Küleynî, *el-Usûl mine'l-Kâfi*, 2: 18-22; Benzer manayı ifade eden rivâyetler için bkz: Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 7: 704-717, 725.

⁶⁰ Hz. Peygamber'den rivâyetle şöyle buyrulmaktadır: "Hz. Peygamber'in sahabeye bir mümini kurtuluşa ulaştıran ve yapıldığı takdirde iyi neticeler veren şey nedir? sorusuna verilen namaz, oruç, hac ve umre, zekat ve cihat gibi cevaplara karşı Hz. Peygamber'in Allah aşkına arkadaşa sahip olmak ve Allah'ın rızası için kin gütmektir. Allah dostlarını (on iki imam bunların en önde gelenidir) sevmek ve Allah'ın düşmanlarını sevmemektir" Küleynî, *el-Usûl mine'l-Kâfi*, 2: 125-126; Meclisî'de geçen bir rivâyette de Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Benden sonra imamların sayısı on ikidir. Onların ilki müminlerin emiri Ali b. Ebî Tâlib'tir ve sonuncusu da Kâim'dir. Onlara itaat bana itaattir ve onlara isyan bana isyandır. Onlardan birini inkâr eden muhakkak ki beni inkâr etmiştir." Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 7: 707. Aynı zamanda Musa Kazım'a dayandırılan bir rivâyette de kendisinden razı olunmuş bir şekilde Allah'a kavuşmaktan hoşnut olacak kimsede bulunması gereken özelliğin başta Hz. Ali olmak üzere on iki imamı sevmesi olduğu dile getirilmiştir. Bkz: Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 7: 727.

⁶¹ Ahmed b. Muhammed b. Halid el-Berkî, *Kitâbü'l-Mehâsin*, nşr. Celâleddin el-Hüseynî (Tahran: y.y., 1950), 264; Ebû Cafer Şeyh Saduk Muhammed b. Ali b. Hüseyin İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Emâlî's-Sadûk*, mukaddime: Muhammed Mehdi Hasan el-Harsan (Necef: el-Matbaatü'l-Haydariye, 1970), 122; Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 7: 708-709.

⁶² Tevellâ ve teberrâya böyle bir anlam yüklenmesi Ehl-i beyt'le ilgili olduğu belirtilen âyet ve hadislerle de desteklenmiştir. Bkz: Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 7: 703-718. Kur'an'daki bazı âyetleri de kendi yaklaşımlarını haklı çıkaracak şekilde te'vil etmeyi ihmal etmemişlerdir. Bu hususta detaylı bilgi için bkz: Mohammad Ali Amir-Moezzi, *The Spirituality of Shi'i Islam Beliefs and Practices* (London, New York: I. B. Tauris Publishers, 2011), 233-241.

⁶³ Rivâyet şöyledir: "Allah'ın dostlarını sevmek vaciptir. Onları korumak ve himaye etmek vaciptir. Nebilerinden sonra duruşlarını değiştirmeyen ve başkalaşmayan müminlere velâyet vaciptir. Mesela, Selman, Ebu Zer, Mikdat, Ammar, Ebu Heysem, Sel b. Huneyf, Ubade b. Es-Samit, Ebu Eyyub el-Ensari, Huzeyme b. Sabit, Ebu Said el-Hudri ve benzerleri. Her kim bunlara yaklaşır ve yaptıklarını yaparsa bunlara tabi olması, önder ve doğru yolun rehberi olarak kabul etmesi nedeniyle bu kimselere de velâyet vaciptir." Bu

imamlara ve onları sevenlere karşı da sevgi (tevellâ) beslenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu demektir ki Şii bir mümin olabilmek için, Hz. Peygamber'i, Ehl-i beyt'ini ve imamları sevmenin yanı sıra onları sevenleri de sevmek şarttır.⁶⁴ Ayrıca hayatta olanlara iyi ve güzel iletişim kurmak, onlara karşı merhametli, bağışlayıcı, saygılı ve yumuşak huylu olmak da tevellânın bir göstergesidir.⁶⁵

İsnâaşeriyye Şîa'sı perspektifinden tevellânın günümüzdeki yorumuna gelince, tüm insanlığa, Müslümanlara ve İsnâaşeriyye Şîa'sına mensup Müslümanlara karşı genelden özele doğru aşama ve yönlerinin bulunduğu görülmektedir. Tevellânın tüm insanlığa yansımaları insaf, yani adaletli ve iyi biri olmaktır. Diğer Müslümanlara karşı insafla birlikte infak, yani yardımsever konumunda da bulunmaktadır. İsnâaşeriyye Şîa'sına ait olanlara ise îsâr⁶⁶ olarak takdim edilmektedir. Böyle bir tasnifte îsâr, ahlâki davranışın ve din kardeşliğinin en üst seviyesini ifade etmekte, bu mezhep içerisinde yer alanların bizzat kendileri ihtiyaç halinde bulunsada elindeki imkânları diğer kardeşlerinin ihtiyaçları için kullanması, muhtemel bir zarardan öncelikle kardeşini korumaya gayret etmesi talep edilmektedir. Zira böyle bir konumda bulunandan kardeşleri razı olacağından Ehl-i beyt ve Allah'ın resulü, dolayısıyla Allah razı olacaktır.⁶⁷

Şii düşüncenin teberrâ anlayışına gelince, Hz. Ali'ye düşman olanlardan uzak durmak merkezinde aşama aşama gelişim kaydettiğini söylemek mümkündür. Bu manada teberrânın ilk mümessili Abdullah b. Sebe'dir. Nitekim o, Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Hz. Ömer'in (ö. 23/644) Allah Teâlâ tarafından Hz. Ali'ye bahşedilen hilafet hakkını gasp ettiklerini, dolayısıyla her ikisinin de küfre düştüklerini ve onları düşman edinmek gerektiğini dile getirmiştir.⁶⁸ Hz. Ali'nin ölümünün ardından hilafet hakkı bağlamında onun taraftarları ve Emevîlerin birbirlerinden teberrâ ettiklerini

açıklamadan da görüldüğü üzere Hz. Ali'yi, Ehl-i beyt'i ve onları sevenleri dost edinmek gerektiği açıkça dile getirilmiştir. Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 7: 703.

⁶⁴ Ethem Ruhi Fırlalı, *İmamiyye Şiası Caferiyye Mezhebi: Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri* (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1984), 235; Öz, "Teberrâ", 40: 214-215.

⁶⁵ Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 7: 719, 722.

⁶⁶ Kendisi ihtiyaç halinde bulunmakla birlikte başkalarını için özveride bulunma anlamında ahlâkî bir terimdir.

⁶⁷ Al-Islam.org, "The Various Dimensions of Tawalla", erişim: 26.02.2019, <https://www.al-islam.org/media/various-dimensions-tawalla-sayyid-muhammad-rizvi>.

⁶⁸ Sa'd b. Abdullah el-Eş'ari Ebû Halef Kummî, *Kitâbü'l-Makalat ve'l-Fırak*, tsh. Muhammed Cevat Meşkûr (Tahran: Müessesesi-i Matbuat-ı Atai, 1963), 20; Ebû Muhammed Hasan b. Musa b. Hasan Nevbahti, *Kitâbü Fırakü's-Şia*, tsh. Helmut Ritter (İstanbul: Matbaatü'd-Devle, 1931), 19 vd.

söyleyebiliriz.⁶⁹ Abdullah b. Sebe ve taraftarlarının ilk iki halifeden uzaklaşmaları dini-siyasi olmakla birlikte, başta Muâviye (ö. 60/680) olmak üzere Emevîlere karşı takınılan teberrâ duruşu ise tamamıyla siyasidir. Diğer taraftan hicri 2. yüzyılın birinci yarısından önce Kûfe'de Hz. Ali taraftarları arasında tevella ve teberrâ anlayışını benimsemeyen, her ikisinden de kaçınılması gerektiğini belirtenlerin bulunduğu dair zayıf da olsa bazı malumat bulunmaktadır.⁷⁰ Bu açıklamalardan Hz. Peygamber'in vefatından sonraki ilk dönemlerde teberrânın başta ilk üç halife olmak üzere onların yanında yer alanları, Muâviye ve taraftarlarını kapsayacak şekilde genişletildiğini söylememiz mümkündür.⁷¹

İsnâşeriyye Şîa'sı ile birlikte Hz. Peygamber'in başta Gadir-i Hum'da Hz. Ali hakkında söylediği iddia edilen sözler ile hem Küleynî'nin *el-Usul*'ü⁷² hem de İbn Bâbeveyh'in (ö. 381/991) *Emâlî*'sinde⁷³ yer alan rivâyetler ekseninde teberrâ, İslâm'ın beş temel esası ve inananların yerine getirmesi gereken on zorunlu ilkedен dokuzuncusu içerisinde değerlendirilmeye başlanmış, imamlar ve Ehl-i beyt'te sürece dâhil edilerek onların düşmanlarından da teberrî edilmesi ve onlara karşı düşmanlık beslenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁷⁴ Nitekim Muhammed Bâkır'ın (ö. 114/733 [?]) bir öğrencisi imamların düşmanlarından teberrîyi inancının asli bir unsuru olarak belirtmiştir.⁷⁵ *Bihâru'l-Envâr*'da Allah'ın düşmanlarına karşı düşmanlık beslenmesi ve onlardan uzak durulmasının vacip olduğu belirtilmiştir. Bu rivâyette düşman kategorisinde değerlendirilen isimleri açıkça zikredilmese de Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, bunların uygulamalarına rıza gösterenler, Cemel Vakası, Siffin Savaşı ve Nehrevan'da Hz. Ali'ye karşı savaşanlar, Ehl-i beyt'e haksızlık edenler, insanları istikametten saptırmak isteyenler ve bunları destekleyenlerdir.⁷⁶ Dolayısıyla İsnâşeriyye, inancın

⁶⁹ Etan Kohlberg, "Barâ'a in Shi'i Doctrine", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 7 (1986), 144.

⁷⁰ Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman Malati, *et-Tenbih ve'r-Red 'ala Ehli'l-Ehva ve'l-Bida'* (Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1968), 145; Kohlberg, "Barâ'a in Shi'i Doctrine", 145.

⁷¹ Küleynî, *el-Usul mine'l-Kâfi*, 2: 20-21.

⁷² "İmanın en güçlü göstergesi, Allah aşkına sevgi ve düşmanlıktır, Allah'ın dostlarına karşı tevellâ ve düşmanlarına karşı da teberrâdır." Küleynî, *el-Usul mine'l-Kâfi*, 2: 125.

⁷³ "Bir kimsenin inancı Ali'ye karşı velâyeti ve düşmanlarına karşı da adaveti içermedikçe Allah katında makbul değildir." İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Emâlî's Saduk*, 122.

⁷⁴ İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Kitâbü'l-Hisâl* (Necef: Matbaatü'l-Haydariyye, 1971), 402.

⁷⁵ Kohlberg, "Barâ'a in Shi'i Doctrine", 146.

⁷⁶ Bu rivâyette teberrî edilmesi gerekenler şu şekilde belirtilmiştir: "Allah'ın düşmanlarından teberrî vaciptir. O düşmanlar, Ehl-i beyt'e zulmedenler, örtüsünü çekip yırtanlar (yani Ehl-i beyt'e saygısızlık edenler), Hz. Fatıma'dan Fedek arazisini alanlar, mirasına engel olanlar, onu gasp edenler, haklarına tecavüz edenler, evini yakmaya

kemalini ortaya koymada tevellâyı yeterli saymamış, Hz. Ali'nin düşmanlarından teberrânın da takiyye haricinde dile getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Dahası Hz. Ali'ye bağlılığın göstergesi olan tevellâ bulunmakla birlikte düşmanlarından uzaklaşmayı belirten teberrâ duruşunu sergilemeyen imamın arkasında namaz kılmayı caiz görmemişlerdir.⁷⁷

10. yüzyılda Büveyhî veziri, âlim, edip ve şair Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995) İsnâşeriyye'nin teberrâ anlayışı doğrultusunda Ehl-i beyte bağlılığını, onların muhaliflerinden, ilk üç halife ile Emevîlerden, hatta bedenindeki herhangi bir parça Ehl-i beyt'ten uzaklaşırsa, bedeninin diğer parçalarının ondan teberrî ettiğini belirterek Hz. Ali ve soyuna duyduğu sevgiyi dile getirmiştir.⁷⁸ Aynı asırda İbn Bâbeveyh, Şîa'ya mensup olanların, bu inancı paylaşmayanların tümünden uzak kalması, zekât vermemesi, yardım etmemesi, o kimse adına hac, kurban ve benzeri hiçbir dini yükümlülüğü yerine getirmemesi gerektiğini, böylelerinin arkasında namaz kılınmayacağı gibi şahitliklerinin de kabul edilmeyeceğini ifade ederek teberrînin toplumsal dışlama yönüne vurgu yapmıştır. Ayrıca onun tarafından kaleme alınan *Risaletü'l-İtikâd*'da Allah'a, Hz. Muhammed ile imamlara samimi ve içten inancın yansıması olarak bunların düşmanı kategorisinde yer alan dişi ve erkek putlardan ve onlara ibadet edenler ile bunları takip edenlerden teberrî edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁷⁹ Bazı Şîi metinlerinde dört erkek putun ilk üç halife ve Muâviye, dört dişi putun da Hz. Aişe, Hz. Hafsa, Hind ve Muâviye'nin kız kardeşi Ümmü'l-Hakem ile ilişkilendirildiği; bazılarında da dalalet ve insafsızlığın önderleri olarak açıklanmıştır.⁸⁰

kalkışanlar, zulmü tesis edenler, Allah Resulü'nün sünnetini değiştirenlerdir. Biatlarından cayanlardan, tefrikaya neden olanlardan ve dinden çıkanlardan (Gadir-i Hum'da Hz. Ali'ye biat edildiği iddiası bağlamında bu biattan cayanlar, böylece tefrika ya sebep olup dinden çıktığı ileri sürülenler kastedilmektedir) teberrî vaciptir. Dalaletin önderleri olan putlar ve fal oklarından, ilkinden sonuncusuna kadar zulme önderlik edenlerin tümünden teberrî vaciptir. Mü'minleirn emiriyle savaşan kimselerden (Cemel, Siffin ve Nahrevan kastedilmektedir) teberrî vaciptir. Ehl-i beyt'i katledenlerin tümünden teberrî vaciptir." Meclisi, *Bihârü'l-Envâr*, 7: 703.

⁷⁷ Kohlberg, "Barâ'a in Shi'i Doctrine", 150.

⁷⁸ Ebü'l-Kâsım İsmâil b. Abbâd b. El-Abbâs et-Tâlekânî Sâhib b. Abbâd, *Divanu Sahib b. Abbad*, ed. Muhammed Âl Hasan Yasin, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1974), 76, 103, 127, 164.

⁷⁹ İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risaletü'l-İtikâdâtü'l-İmamiyye, A Shi'ite Creed: A Translation of Itiqâdâtü'l-İmâmiyyah (The Beliefs of Imâmiyyah) of Abu Ja'far*, çev. Asaf Ali Asghar Fyzee (London, New York, H. Milford: Oxford University Press, 1942), 109, 114.

⁸⁰ İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Kitâbü'l-Hisâl*, 572; Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mesud Ayyaşî, *Tefsirü'l-Ayyaşî*, tlk. Haşim Resuli Muhallati (Kum: Matbaatü'l-İlmiyye, 1960), 2: 116; Kohlberg, "Barâ'a in Shi'i Doctrine", 149.

Bu açıklamalar ışığında İsnâaşeriyye'ye göre Hz. Ali başta olmak üzere Ehl-i beyt ve imamların düşmanları uzak durulması gerekenler kategorisine dâhil edilmektedir. Bununla birlikte İsnâaşeriyye Şîa'sı içerisinde yer alanların bazılarında da teberrînin gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda belirli teolojik meselelerde mezhebin resmi kabulünü benimsemeyenler⁸¹, batıla dalan Ehl-i beyt üyeleri⁸², imamet ile ilgili tartışmalardan etkilenecek mezhepten ayrılanlar ve Gulat-ı Şîa uzak durulması gerekenlerdir.

18. yüzyıla gelindiğinde ise Tevbe suresinin ilk âyeti⁸³, İsnâaşeriyye'nin imamet doktrini çerçevesinde Allah'a, peygamberlerine, imamlarına ve diğer ehl-i velâyete karşı olan müşrikler ile onları takip edenlerden beri olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Zira müşrikler hem bu dünyada kendilerine müteşekkir olunması gerekenlerden teberrî etmişlerdir hem de ahirette birbirlerinden uzaklaşacaklardır. Bu demektir ki o teberrîyi dini bir reaksiyon olarak değerlendirmektedir.⁸⁴

Sonuç olarak İsnâaşeriyye Şîa'sına göre onların benimsediği inancı paylaşmayanlardan ve düşmanlarından teberrî dini bir vecibe olup, Hz. Ali ve imamlardan teberrî ise büyük bir günah ve suçtur. Çünkü ilâhi nas ile tayin edilen imamlar Allah'ın yeryüzündeki temsilcileri olduğundan onlardan teberrî Allah'tan teberrîdir.⁸⁵

Şîi gelenek içerisinde yer alan Fâtımîlere gelince, imamların düşmanlarından uzak durma anlamında teberrâyı genel Şîi öğretiyile uyumlu bir şekilde benimsemekle birlikte bazı yeni bâtınî karakterli yorumlar da eklemiştir. Onlar açısından teberrâ, tevellâyı tamamlamasının yanı sıra

⁸¹ Muhammed Bâkır ve Cafer-i Sâdık'ın öğrencilerinden biri olan Zurare b. A'yan'ın (ö. 150/767) istitaat kable'l-fiille ilgili görüşleri buna örnek olarak verilebilir. Cafer-i Sâdık'ın böyle bir söylemi bid'at olarak değerlendirdiği ve bu görüşü benimseyenlerden teberrî ettiği dile getirilmiştir. Malum olduğu üzere Şîa mantalitesinde yegâne otorite imamdır. Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Ali Tûsî, *el-Fihrist*, 3. Baskı (Beyrut: Müessesetü'l-Vefa, 1983), 143; Kohlberg, "Barâ'a in Shi'i Doctrine", 158-159. Bağımsız düşünceler ve yorumlar ileri sürülmesi imamın otoritesine meydan okumayı çağrıştırmaktadır.

⁸² Bunun en güzel örneğini Cafer-i Sadık'ın ikinci oğlu Abdullah el-Eftah'tır (ö. 149/766). Nitekim Eftahiyye onun yedinci imam olduğunu iddia etmiştir. Fakat İsnâaşeriyye Abdullah'ın bu pozisyonunu teyit eden herhangi bir nas bulunmadığını dile getirmiştir. Ayrıca Cafer-i Sadık da oğlunun bu davranışından memnuniyetsizliğini ve bazı kaynaklarda ondan teberrî ettiğini dile getirmiştir. Bkz: İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risâletü'l-İtikâdât*, 116; Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Talib Tabersi, *İ'lâmü'l-Vera bi-A'lâmi'l-Hüda* (Necef: Mektebetü'l-Haydariyye, 1970), 298.

⁸³ "Allah ve Resûlünden kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ihtar!" et-Tevbe 9/1.

⁸⁴ Kohlberg, "Barâ'a in Shi'i Doctrine", 147.

⁸⁵ İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Kitâbü'l-Hisâl*, 596.

ondan öncedir ve bu mezhebe aidiyetin ön şartıdır. Bunun akabinde yapılacak tövbe ve tevellâ ile birlikte imanın hakikatine ulaşılabilecektir. Bunlara göre nasıl ki abdest ibadetin zahiri ön şart ise teberrâ da abdestin bânını, yani kişinin bütün manevi kirlerden arınmasını ifade eder. Aynı zamanda bu kavram küfür ve şirki çağrıştıran söz ve eylemlerden uzak durmayı, Tanrı'nın birliği ve aşkınlığını kabulü ifade eder. Bu anlamda teberrâ tenzihe tekabül etmektedir.⁸⁶ Neticede Fâtımî doktrine göre hem tevellâ hem de teberrâ inancın oluşumunda iki önemli unsur arasında yer almaktadır.

C. Tûsî'ye Göre Tevellâ ve Teberrâ

Tûsî'ye göre tevellânın aslı bir kimseye doğru yönelme, teberrânın özü ise onun dışındakilerin hepsinden yüz çevirmedir.⁸⁷ O, bu hususta Sünni kaynaklarda bulunmamakla birlikte Şii kaynaklarda yer alan "Din, Allah aşkına sevgi (tevellâ) ve nefrettir (teberrâ)"⁸⁸ sözünü gündeme getirir. O, dinin hakikatinin Allah'ı ve sevdiklerini sevmeye, Allah'a karşı olmayı ifade eden başta şeytan olmak üzere her şeyden ise nefret etme olduğunu belirterek tevellâ ve teberrâda Allah'ı merkezi konuma yerleştirmektedir. Bu demektir ki İsmâîlî inanca mensup bir kimsenin hakiki tevellâ ve teberrâyı elde etmesinin yegâne yolu, tüm hayatını Allah'ın rızasını merkeze alan bir bakış açısıyla yaşamasıdır. Bu yaklaşım tarzı yukarıda da belirtildiği üzere Kur'an'ın bakış açısıyla uyumluluk arz etmektedir. Zira İslam teosentrik bir din olduğundan, Müslüman bir kimsenin, herhangi bir kişi veya eylemi sevmeye ya da nefret etmedeki önceliği takip edeceği yol, Allah merkezli olup, O'nu ve O'nun sevdiklerini sevmeye ve nefret ettiklerinden de nefret etme olacaktır.

Mademki din, Allah'ın rızasına ulaşma ve gazabından uzak kalma ise bu amaca nasıl ulaşılabilecektir? sorusunun akla gelmesi kaçınılmazdır. Tûsî bu soruyu, insanın doğasının analizi bağlamında içsel gelişime, manevi ve ahlâkî tekâmüle odaklanarak cevaplamaya çalışır. Onun açısından insan, hayvani nefis, "nefs-i nâtıkâ" ve akıl olmak üzere üçlü bir doğaya sahiptir ve bu kuvvelerini herhangi bir baskı ve zorlama altında bulunmaksızın özgür bir

⁸⁶ Kohlberg, "Barâ'a in Shi'i Doctrine", 156-157.

⁸⁷ Nasîrüddin Tûsî, *Üç Risale: Tevellâ - Teberrâ, Matlûbu'l-Mü'minîn, Mebde ve Meâd*, çev. Harun Işık – Yasin İpek (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2019), 37.

⁸⁸ Bu ifade Sünni kaynaklarda yer almamaktadır. Fakat Badakhchani buradaki sözün İranlı muhakkık âlim ve filozof Muhammed Mehdî Nerâkî (ö. 1209/1794) tarafından kaleme alınan ahlâka dair çalışması *Câmi'u's-Sa'âdet*'te yer aldığını belirtmektedir. Bkz: Badakhchani, *Shi'i Interpretations of Islam*, 25; Muhammed Mehdî Nerâkî, *Câmi'u's-Sa'âdet*, ed. Muhammed Rızâ el-Muzaffer (Necef: Dâru'n-Nu'mân li't-Tıbyan ve'n-Neşr, 1968), 3: 183-184.

şekilde kullanan bir varlıktır. Eylemin doğruluğu veya yanlışlığı, bununla bağlantılı olarak ahlâkın güzelliği ya da çirkinliği, ahirette kurtuluşu elde etme veya hüsrana uğrama bu yönlerden hangisine alan açıldığına bağlıdır.

89

Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî* eserinde hayvanî nefsin organik algı kuvvesi ve iradî hareket ettirme kuvvesi adı altında iki kuvvesinin bulunduğunu belirtir. Birincisi, beş dış duyu (görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma) ile beş iç duyudan (ortak duyu, hayal, vehim, fikir, hatırlama) ibarettir. İkincisi ise, şehvet ve gazaptır. Tevellâ risalesinde ise sadece iradî hareket ettirme kuvvesinden bahsetmekte, birincisine ise yer vermemektedir. Kanaatimize göre bunun nedeni, bir şeye yönelme veya ondan sakınmada bu iki kuvve ön plana çıktığı içindir. Nitekim onun da belirttiği üzere şehvetin temel özelliği bir yararı ve lezzeti elde etmek amacıyla kişi ya da eşyaya yönelme, gazabın ki ise muhtemel bir zararı uzaklaştırma maksadıyla sakınmanın yanı sıra tehlikelere cesaretle atılma, birilerine otorite ve üstünlük kurma gibi özelliklere sahiptir.⁹⁰

“Nefs-i nâtıkâ”ya gelince, eşyanın konum ve düzenlemesini algılama, üzerinde düşünme, iyi ve kötü arasında ayırım yapma özelliğini haizdir. “Nefs-i nâtıkâ”, insanı diğer canlılardan ayıran ve üstün kılan, onlara karşı hâkimiyet kurabilmesine imkân veren bir yetidir. Bunun biri teorik diğeri de pratik akıl olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, eşyanın hakikatini idrak etmekte, makul olanları sınıflandırmaktadır. Diğeri ise eşya üzerinde tasarrufta bulunmakta, onu iyi-kötü, güzel-çirkin, faydalı-zararlı gibi yönlerden temyiz etmekte, hayatı kolaylaştıran ve düzenleyen meslek ve sanatların varlık kazanmasına kaynaklık etmektedir.⁹¹ Onun risalede “nefs-i nâtıkâ”dan sonra gündeme getirdiği aklın pratik olanla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Tûsî açısından hayvanî nefsin, “nefs-i nâtıkâ”ya itaat ettirilmesi, Allah’tan razı olan ve Allah’ın da kendisinden razı olduğu “nefs-i mutmainne” mertebesine ulaşmada ilk basamaktır. İkinci basamak, “nefs-i nâtıkâ”nın akla tabi olmasıdır. Onun akıl ile kastettiği şeyin, bilgelik/hikmet olduğu düşünülmektedir. Üçüncü basamak da akli, din mualliminin emrine vermektir. Onun adı geçen risalede din muallimi ile kastettiği kişi, zamanın İsmâîlî imamına tekabül etmektedir. Aynı zamanda hakiki kumandan, emirlerin emiri, “merd-i huda” (Allah yolundaki adam/hakiki Allah dostu) ve

⁸⁹ Tûsî, *Üç Risale*, 36-37.

⁹⁰ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 36-37.

⁹¹ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 36.

“muhakkık-ı yakîn” (kesin bilgi ve inancın araştıracısı) de bu risalede zamanın İsmâîlî imamını kastetmek amacıyla kullanıldığı isimlerdir.⁹² Burada Tûsî'nin ta'lim öğretisini⁹³ gündeme getirdiği görülmektedir. Ta'lim öğretisi Sünni gelenekte şiddetle eleştirilmiş, yanlışlığını ortaya koymak için eserler telif edilmiştir.⁹⁴ Ancak onun *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin girişindeki itirafından, manevi tekâmül sürecinde zamanın imamını nihai hedef olarak göstermekteki nedeninin, bu risaleyi yazdığı dönemde can ve namus tehlikesi yaşamasının bir yansıması olduğunu söylemek mümkündür.

Tûsî, İsmâîlî bir müminin Allah katında değerli veya değersiz biri oluşunu ahlâki değerler ışığında iki yönlü analiz etmektedir. Bunu şu şekilde ifade etmemiz mümkündür:

⁹² Tûsî, *Üç Risale*, 36.

⁹³ Hasan Sabbah (ö. 518/1124) ile özdeşleşen ta'lim öğretisi, nasların, yani dini hakikatlerin yalnızca zamanın masum imamının öğretimiyle elde edilebileceğini ileri süren bir doktrindir. Bu doktrine göre din ile alakası olan bütün bilgilerin Allah tarafından tayin edilen sadık bir öğretici yoluyla elde edilmesi zorunludur. O bu öğretisini dört aşamada ele almaktadır. Birinci aşamada Tanrı hakkında konuşmanın herhangi bir ta'lim olmaksızın aklen mi yoksa Allah tarafından tayin edilmiş hakiki bir muallim sayesinde mi mümkün olduğu sorusuna cevap arar. İkinci aşamada ta'lim sürecinde herhangi bir muallime tutunmanın mı yoksa hakiki muallimi tanıyıp ona tabi olmanın mı gerekliliği üzerinde durmaktadır. Üçüncü aşamada muallim-i hakikin ilk fırsatta bulunup ona tabi olunmasının lüzumunu açıklar. Son aşamada ise insanlığı ta'lime tabi olanlar ve olmayan diye sınıflandırmakta, birincilerin kurtuluşu elde edeceğini belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz: Ayşe Atıcı, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtînî Hareketi (Hasan Sabbah İle İlk Halefleri ve İran Nizârî İsmâîlîleri 1090-1157)* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Üniversitesi, 2005), 160-167; Abdülkerim Özaydın, “Hasan Sabbâh” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 347-350; Mustafa Öz, “Ta'lîmiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 548-549.

⁹⁴ Bkz: Ebu Hamid Gazzâlî, *el-Kistâsü'l-Müstakîm - Dosdoğru Ölçü*, çev. İbrahim Çapak (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016); Fahreddin Râzî, *Nihâyetü'l-Ukûl fi Dirâyeti'l-Usûl*, thk. Saîd Abdüllatîf Fûde (Beyrut: Dârü'z-Zehâir, 2015), 1: 205-217.

Şekil 1: Kurtuluş ve Hüsran Yolu

Birinci şekil, hayvanî nefisten itibaren yukarıya doğru manevi tekâmül sürecini göstermektedir. Ona göre insanın Allah'ın rızasını ve ahirette kurtuluşu elde edebilmesi için yapması gereken, hayvanî nefisini “nefs-i nâtıkâ”ya, onu akla, akılı da zamanın İsmâilî imamına tabi kılmaktır. Bu sayede hayvanî nefsin şubeleri olan şehvet ve gazap, iffet ve hilme dönüşecektir. Ayrıca ne zaman ki “nefs-i nâtıkâ” kişiyi mal, mülk ve makam sevgisine yönlendirirse, akıl devreye girerek îsâr ve uzlet hasletlerini bireye kazandırır. Aklın kişiyi hırsla sürüklemesi durumunda ise İsmâilî imam bireyi kanaat ve tevazuya davet eder. Bu aşamada akıl eşyayı hoşlanma (irâdat) ve hoşlanmama (kerâhat) kategorilerine ayırırken, İsmâilî imam da tevellâ ve teberrâ konumuna yükseltir.⁹⁵

İkinci şekle gelince, İsmâilî imamdan itibaren aşağıya doğru hayvanî nefse kadar manevi yönden düşüşü ifade etmektedir. Böylece şehvet, gazap, mal, mülk ve makam sevgisi, hırs, kibir gibi yergiye ve kötülenmeye neden olacak kötü hasletlerin bireyi kuşatması, tevellâ ve teberrânın yer değiştirmesi neticesinde birey bir yandan Allah'ın öfke ve gazabına maruz kalacak diğer yandan da ahiret hayatında hüsrana uğrayanlardan olacaktır. Dolayısıyla Tûsî açısından bireyin övgüye layık ahlâki niteliklere sahip olabilmesi, eyleminin istikamet üzere bulunması ve ahirette kurtuluşu elde etmesi ancak birinci yolu izlemesiyle mümkündür. Bu yola giren bir bireyin hangi aşamalardan geçmesi ve nihai varış yerinin neresi olması gerektiğini

⁹⁵ Tûsî, *Üç Risale*, 37-38.

onun yaklaşımından hareketle şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Şekil 3: Hakiki Tevhide Ulaşmak İsteyenin Yolu

Yukarıdaki şekil, Tûsî'ye göre ehl-i tevhit olabilmenin usûlünü ortaya koymaktadır. Ona göre hakiki tevellâ ve teberrâ rıza ve teslimiyete, bunlar imana, iman yakîne ve o da tevhide ulaştıracaktır. Bu süreçle ilgili açıklamalarında Nizarî İsmâîlîlerle bir arada bulunmasının bir yansıması olarak tevellâ ve teberrânın yanı sıra bunların gerçekleşmesini sağlayan marifet, muhabbet, hicret ve cihadın zahiri ve bâtinî yönlerine dikkat çekerek açıklamalarına başlamaktadır.⁹⁶

Ona göre tevellâ ancak marifet ve muhabbetle mümkündür. Marifetin zahiri yönü sadece Tanrı'nın varlığını kabul etmek, bâtinî yönü ise Allah'tan başka bütün mevcudatı yokluk olarak bilmektir. Muhabbetin zahiri yönü Allah'ı sevmek, bâtinî yönü ise O'nun haricinde hiç kimseyi sevmemektir. Teberrâ da hicret ve cihatla mümkündür. Zahirde hicret, Tanrı'nın düşmanlarından, bâtinen ise O'nun dışındaki her şeyden, özellikle kendinden ve şahsî arzularından ilgi ve alakayı kesmektir. Cihadın zâhirî yönü Tanrı'nın düşmanlarına karşı mücadele etmek, zenginliğini, makamını, eş ve çocuklarını O'nun yoluna adamaktır. Bâtinî yönü ise şehvet ve gazap, mal ve makam sevgisi, sevgi ve nefretlerinden hiçbirini O'nun yoluna getirmemektir.⁹⁷ *Ravzay-ı Teslim*'de Tûsî, cihad konusunu şu şekilde yorumlamaktadır: Hz. Muhammed zamanında insanlar, canlarını ve

⁹⁶ Tûsî, *Üç Risale*, 39.

⁹⁷ Tûsî, *Üç Risale*, 38-39.

mallarını kurban etmeleri şartıyla cennete çağırılıyordu. Daha sonra canları ve mallarını olduğu kadar şehvet ve öfkelerini kurban etmeleri şartıyla bâtinî ta'lime çağrıldılar. Daha sonra beden, mal, öfke ve şehvetlerini olduğu kadar bilgi ve akıllarını kurban etmeleri şartıyla imama itaat etmeye çağrıldılar. Daha sonra ise bedenlerini, mallarını, şehvetlerini, öfkelerini, bilgilerini ve akıllarını kurban ederken eş zamanlı olarak kendilerinden vazgeçme ve kendilerini tanımama şartıyla ahiretin Rabbine çağrıldılar.⁹⁸ Dolayısıyla İsmâilî bir mümin zahiri olarak iyi insanları bâtinî olarak da İsmâilî imamı tanımalı, ona sevgi duymalı ve yönelmelidir. Çünkü imam, hakiki Allah dostu olup bütün iyi şeylerin temelidir. Dolayısıyla Allah'ı tanıma ve sevmeye başarıya ulaşmanın tek yolu tevellâ ve teberrânın bu şartlarını yerine getirmektir. Bunun arkasından şartsız rıza ve teslimiyetle birlikte kâmil bir imana sahip olma, mükemmel dindarlık gelecektir.

Tûsî, tevellâ ve teberrâ bir ve aynı şey olduğunda rıza ve teslimiyetin gerçekleşebileceğini belirtir.⁹⁹ Onun bu söylemle dikkat çekmek istediği şey, varlık âleminde Tanrı'dan başka herhangi bir mevcut görülmemesi gerektiğidir. Nitekim şu cümleler bunu teyit etmektedir: Şâyet bir kimse Tanrı'dan başka hiç kimseyi görmezse, kimden kendisini teberrâ eder? Ve bir kimse O'ndan başka hiç kimseyi tanımazsa, başka ne onun arzusunun nesnesi olabilir?¹⁰⁰ Eşya böyle algılandığında, bütün dünyevi işler aynı konumda bulunacağından kişi ne elde ettiğine sevinecek ne de kaybettiğine üzülecektir. Eşyaya ve mahlûkata karşı tavır ve davranışlarında bireysel hareket etmeksizin zamanın imamının rehberliğine müracaat edecek, kendisine ne söylemesi ve yapması emrediliyorsa onu yapacak, ne yasaklanmışsa ondan sakınacaktır. Kişi, sahip olduğu her şeyi emanet ve mecazî olarak telakki edecek, ahiret hayatında yanında bulunmalarının imkânsız olduğunu idrak edip onları gaye edinmeyecek, onlara karşı herhangi bir değer atfetmeyecek ve asla sevgi hissi duymayacaktır.¹⁰¹ Bireyin böyle bir duruş sergilemesi rıza ve teslimiyet konumuna ulaşmasının alameti olup, Tanrı'nın da kendisinden razı ve hoşnut olmasını sağlayacaktır. Bu aynı zamanda kulun mümin olarak isimlendirilmesi de demektir. Aksi söz konusu olduğunda, tevellâ, teberrâ, rıza ve teslimiyet elde edilmediğinde bireyin mümin olması da mümkün değildir. Tûsî bu hususta Nisa 4/65

⁹⁸ Nasîrüddin Tûsî, *Paradise of Submission: A Medieval Treatise on Ismaili Thought A New Persian Edition and English Translation of Nasir al-Din Tusi's Rawday-i Taslim*, ed. ve çev. Jalal Badakhchani (London: I. B. Tauris, 2005), 84, 235.

⁹⁹ Tûsî, *Üç Risale*, 40.

¹⁰⁰ Tûsî, *Üç Risale*, 40.

¹⁰¹ Tûsî, *Üç Risale*, 41.

âyetini¹⁰² delil olarak ileri sürer.¹⁰³ Bu âyet bağlamında o, mümin olabilmeyen için üç temel şartın tevellâ, rıza ve teslimiyet olduğunu belirtir. Tevellânın göstergesi, Hz. Peygamber'in Müslüman kişi üzerindeki hâkimiyetinin kabulüdür. Bu aynı zamanda onun dışındakilerin otoritesinden de uzaklaşma anlamını taşıdığından zımnen teberrâyı da içermektedir. Rıza ve teslimiyetin yansımaları ise psikolojik açıdan en ufak bir sıkıntı bile duymaksızın verilen hükme sadakattir. İkincisi ve üçüncüsü rıza ve teslimiyettir. Bir kimse ancak bu seviyeye ulaştığında mümin ismini almaya layık olacaktır.¹⁰⁴ Bundan sonra yapması gereken "ehl-i yakîn" seviyesine ulaşmaktır. Onun açısından, mümin ile "ehl-i yakîn" arasındaki fark, ikincisinin ahireti sanki onu görüyormuş gibi bilmesi, bu dünya ve şartlarını ise yokluk olarak kabul etmesidir. "Ehl-i yakîn" de kendi arasında üçe ayrılmaktadır. İlki, bu dünyada yüzünü ahirete çeviren müminlerin konumu olup "hakka'l-yakîn" mertebesidir. İkincisi, ahiretin mükemmelliğini elde eden "ilme'l-yakîn" seviyesinde bulunanlardır. Sonuncusu da ahireti üstün kılan, "ayne'l-yakîn" aşamasında bulunanlardır.¹⁰⁵ Kişinin tevhide ulaşabilmesi için yapması gereken, varlık ve yokluktan, bu dünya ve ahiretten vazgeçmek, Tanrı'dan başka hiçbir şeyi sevmemek ve görmemek, Tanrı'dan başka her şeyden uzaklaşmaktır. Bu seviyeye ulaşan biri açısından dünya, ahiret, cennet, mükâfat, mutluluk ve benzeri her şey Tanrı'dan başka olup bunların arzulanması Tanrı'dan başka bir şeyi istemek anlamına gelecektir. Bu bağlamda Tûsî, Hz. Peygamber'den "*Bu dünya ahiret ehline yasaktır ve ahiret de dünya ehline yasaktır, fakat ehlullah her ikisi de yasaktır.*"¹⁰⁶ sözünü takdim ederek yaklaşımını desteklemeye çalışmıştır.¹⁰⁷ Aksi söz konusu olduğunda birey Tanrı'yı değil, başka şeylere sevgi besleyeceğinden vahdet değil, kesret ehli olacaktır. Böyle bir konuma düşüş tehlikesine karşı "Allah'tan başka her ne görürsen o bir puttur; onu yok et!"¹⁰⁸ ifadesini dile getirmek suretiyle Allah'ın rızasına engel

¹⁰² "*Hayır! Rabbine andolsun ki onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.*"

¹⁰³ Tûsî, *Üç Risale*, 42.

¹⁰⁴ Tûsî, *Üç Risale*, 42.

¹⁰⁵ Tûsî, *Üç Risale*, 43.

¹⁰⁶ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr*, ed. Abdurrauf el-Münavi (Kahire: y.y., 1954), 2: 17.

¹⁰⁷ Tûsî, *Üç Risale*, 43-44.

¹⁰⁸ Bu ifade İranlı mutasavvıf, şair, ozan ve Farsçaya dayalı tasavvufî mesnevi yönteminin kurucusu Hâkim Senâî'nin (ö. 525/1131 [?]) Divan'ında bulunmaktadır. Ebu'l-Mecd Hâkim Mecdûd b. Âdem Senâî, *Divan*, ed. Muhammed Taki Muderris-i Radavi (Tahran: Kitabhane-i Senai, 1986), 52; Badakhchani, *Shi'i Interpretations*, 32; Tûsî, *Üç Risale*, 44;

teşkil edecek, O'ndan başkasına yönelmeye, başkasını akla ve kalbe getirmeye sebebiyet verecek her türlü tutum ve davranışı tevhide aykırı görmekte, bu tür söylem ve eylemden uzak durulmasını talep etmektedir.¹⁰⁹

Sonuç

Tûsî, Şîa'nın velâyet prensibiyle alakalı ve imanın temel belirleyicilerinden olan tevellâ ve teberrâyı, dini-ahlâki, psikolojik-manevi ve zâhirî-bâtinî perspektiften yeniden yorumlamıştır. Onun risalede sürekli tevellâyı gündeme getirdiği ve onu merkeze aldığı görülmektedir. Bunun muhtemel nedeni tevellânın mehfum-u muhalifi teberrâ olduğu içindir. Ona göre hakiki bir İsmâîlî mümin olabilmede ve tevhidi elde etmede her iki kavram da mihenk taşıdır. Sünnî gelenekte bu iki kavram Allah, Hz. Muhammed ve müminler; Şîa'da Allah ve Resulünün yanı sıra Ali b. Ebi Talib, imamlar ve onları sevenler ile sevmeyenler; İslâmî gelenekte, özellikle Hâriciler, siyasi lider etrafında şekillenirken; Tûsî'nin tevellâ ve teberrâyı zamanın imamına kadar genişlettiği, onun ilahî rehberliği ve dini-siyasi otoritesinin kabulüyle doğrudan ilişkilendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla o bu yaklaşımıyla aynı zamanda Sünnî gelenekte şiddetle eleştirilen ta'lim öğretisini gündeme getirmiştir.

O tevellâ ve teberrâyı Allah'ın rızasına ya da gazabına ulaşmanın, ahirette kurtuluşu elde etmenin veya azaba maruz kalmanın, dolayısıyla bireyin hakiki tevhidi elde edebilmesinin temel dinamikleri olarak takdim etmiştir. Aynı zamanda onun eskatolojik düşüncesinin merkezinde Tanrı'dan başka her şeyin değersiz ve anlamsızlığına ulaşmak, Tanrı'da yok olmak yer almaktadır. Onun ehl-i tevhit olabilmede üzerinde durduğu kavramları açıklarken zâhirî ve bâtinî yönlerine vurgu yapması da İsmâîlî söylemi yansıtmaya açısından önemlidir.

O, bu kavramları açıklarken insan doğasının analizini yapmış, insandaki "kuvve-i hayvaniye", "nefs-i nâtıkâ", akıl ve İsmâîlî imam arasındaki itaat ve hâkimiyet ilişkisine nazarları celbetmiştir. Bu analizinde insanın sahip olduğu şehvet, öfke, makam ve zenginlik/mal hırsı gibi kötü hasletlerini hilm, iffet, özgecilik, uzlet, kanaat ve tevazu gibi iyi ahlâki değerlere dönüştürmesinin rıza ve teslimiyeti bunların da tevellâ ve teberrâyı netice vereceğini belirtmesi insanın hayatını ve hayata bakışını şekillendirmesi adına önem arz etmektedir. Ona göre insanın sahip olduğu kabiliyetlerinin doğru yönetilmesi ve yönlendirilmesinin yegâne yolu

Saime İnal Savi, "Senâî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 502.

¹⁰⁹ Tûsî, *Üç Risale*, 44-45.

zamanın imamına itaat etmektir. Çünkü zamanın imamının rehberliği olmaksızın ne bu kabiliyetler istikamet üzere ne de inanç tam ve mükemmel olabilir. Dolayısıyla mümin bir kimsenin Tûsî'nin diliyle hakiki öğretmen ve dinin efendisi olarak tanımlanan kimseye kendisini adaması zorunludur.

KAYNAKÇA

- ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'an'i-l-Kerim*. 2. Baskı. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1988.
- AL-ISLAM.ORG. "The Various Dimensions of Tawalla". Erişim: 26.02.2019. <https://www.al-islam.org/media/various-dimensions-tawalla-sayyid-muhammad-rizvi>.
- AMİR-MOEZZİ, Mohammad Ali. *The Spirituality of Shi'i Islam Beliefs and Practices*. London, New York: I. B. Tauris Publishers, 2011.
- A'SEM, Abdülemir. *el-Feylesofi Nasirüddîn Tûsî*. Beyrut: Dâru'l-Endelüs, 1980.
- ATICI, Ayşe. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi (Hasan Sabbah İle İlk Halefleri ve İran Nizârî İsmâîlîleri 1090-1157)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- AYYAŞI, Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mesud. *Tefsirü'l-Ayyaşi*. tlk. Haşim Resuli Muhallati. 2 Cilt. Kum: Matbaatü'l-İlmiyye, 1960.
- BADAKHCHANİ, Jalal. *Shi'i Interpretations of Islam: Three Treatises on Islamic Theology and Eschatology*. London: I.B. Tauris Publishers, 2010.
- BERKÎ, Ahmed b. Muhammed b. Halid. *Kitâbu'l-Mehâsin*. nşr. Celâleddin el-Hüseynî. Tahran: y.y., 1950.
- CÜRCÂNÎ, Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rîfât*. Mısır: Matbaatu'l-Hayriyye, 1306.
- DAFTARY, Farhad. *The Ismâ'ilis Their History and Doctrines*. 2. Baskı. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- DEMİRKOL, Murat. *Nasirüddîn Tûsî'nin İbn Sînâcılığ*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- DEVİRİMCİ, Asyacan Nermin. *Dağların Şeyhi Hasan Sabbah*. İstanbul: Mola Kitap, 2013.
- EBU HANİFE, Numan b. Sabit el-Bağdâdî İmam-ı A'zam. *el-Âlim ve'l-Müteallim - İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*. trc. Mustafa Öz. 7. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- EŞ'ARİ, Ebu'l-Hasen. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn - İlk Dönem*

- İslam Mezhepleri*. çev. Mehmet Dalkılıç – Ömer Aydın. İstanbul: Kabalıcı, 2005.
- FAHREDDİN RÂZÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*. trc. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç v.dğr. ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş. 23 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002.
- FAHREDDİN RÂZÎ. *Nihâyetü'l-Ukûl fi Dirâyeti'l-Usûl*. thk. Saîd Abdüllatîf Fûde. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'z-Zehâir, 2015.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi. *İmamiyye Şiası Caferiyye Mezhebi: Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1984.
- GAZZÂLÎ, Ebu Hamid. *el-Kistâsü'l-Müstakîm - Dosdoğru Ölçü*. çev. İbrahim Çapak. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.
- İBN BÂBEVEYH EL-KUMMÎ, Ebû Cafer Şeyh Saduk Muhammed b. Ali b. Hüseyin. *Emâli's-Sadûk*. Mukaddime: Muhammed Mehdi Hasan el-Harsan. Necef: el-Matbaatü'l-Haydariye, 1970.
- İBN BÂBEVEYH EL-KUMMÎ. *Kitâbü'l-Hisâl*. Necef: Matbaatü'l-Haydariyye, 1971.
- İBN BÂBEVEYH EL-KUMMÎ. *Risaletü'l-İ'tikâdâtü'l-İmamiyye, A Shi'ite Creed: A Translation of I'tiqâdâtü'l-Imâmiyyah (The Beliefs of Imâmiyyah) of Abu Ja'far*. çev. Asaf Ali Asghar Fyze. London, New York, H. Milford: Oxford University Press, 1942.
- İBN MANZUR, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem. *“ve-li-ye”*. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Kum: Edebü'l-Havza, 1405.
- KOHLBERG, Etan. “Barâ'a in Shi'i Doctrine”. *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*. 7 (1986): 139-175.
- KUMMÎ, Sa'd b. Abdullah el-Eş'ari Ebû Halef. *Kitâbü'l-Makalat ve'l-Fırak*. tsh. Muhammed Cevat Meşkûr. Tahran: Müessese-i Matbuat-ı Atai, 1963.
- KÜLEYNÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Yakup b. İshak. *el-Usûl mine'l-Kâfi*. 2 Cilt. Beyrut: y.y., ts.
- MAKRÎZÎ, Ebü'l-Abbâs Takıyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdülkâdir. *Kitâbü's-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk*. nşr: Muhammed Mustafa Ziyade. 11 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-Cenne, 1956.
- MALATÎ, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman. *et-Tenbih ve'r-Red 'ala Ehli'l-Ehva ve'l-Bida'*. Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1968.
- MECLİSÎ, Muhammed Bâkır b. Muhammed Tâki b. Maksud Ali. *Bihârü'l-Envâri'l-Câmiatü li-Düreri Ahbari'l-Eimmeti'l-Ethar*. 110 Cilt. Kum: Dâru'l-Kütübü'l-İslamiyye, 1388.

- NERÂKÎ, Muhammed Mehdî. *Câmi'ü's-Sa'âdet*. ed. Muhammed Rızâ el-Muzaffer. Necef: Dâru'n-Nu'mân li't-Tıbyan ve'n-Neşr, 1968.
- NEVBAHTÎ, Ebû Muhammed Hasan b. Musa b. Hasan. *Kitâbü Fırakü's-Şia*. tsh. Helmut Ritter. İstanbul: Matbaatü'd-Devle, 1931.
- Nİ'ME, Abdullah. *Felasifetü's-Şia Hayatuhum ve Âsâruhum*. Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Lübnani, 1987.
- ÖZ, Mustafa. "Teberrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 214-215. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- ÖZ, Mustafa. "Ta'lîmiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 548-549. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. "Hasan Sabbâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 347-350. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- RIZAYEV, Ağababa. *Nasreddin Tûsî: Hayatı, İlmi, Dünya Görüşü*. Bakü: Kitab Klubu, 1996.
- SAFEDÎ, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. Aybeg b. Abdilllah. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. nşr: Helmut Ritter. 27 Cilt. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1962.
- SÂHİB B. ABBÂD, Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd b. El-Abbâs et-Tâlekânî. Divanu Sahib b. Abbad. ed. Muhammed Âl Hasan Yasin. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1974.
- SENÂÎ, Ebu'l-Mecd Hâkim Mecdûd b. Âdem. *Divan*. ed. Muhammed Taki Muderris-i Radavi. Tahran: Kitabhane-i Senai, 1986.
- SAVÎ, Saime İnal. "Senâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 502-503. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- SEVGİ, H. Ahmet. "Efdalüddîn-i Kâşânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 453-455. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebi Bekr. *el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*. ed. Abdurrauf el-Münavi. 2 Cilt. Kahire: y.y., 1954.
- ŞİRİNOV, Agil. "Tûsî, Nasîrüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 437-442. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- ŞİRİNOV, Agil. *Nasîruddin Tûsî'de Varlık ve Ulûhiyet*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Taberî Tefsiri*. trc. Kerim Aytekin - Hasan Karakaya. 9 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- TABERSÎ, Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Talib. *İ'lâmü'l-Vera bi-A'lâmi'l-Hüda*. Necef: Mektebetü'l-Haydariyye, 1970.

- TÛSÎ, Nasîrüddîn. *Ahlâk-ı Nâsirî*. Anar Gafarov – Zaur Şükürov, ed. Tahir Özakkaş. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.
- TÛSÎ, Nasîrüddîn. *Üç Risale: Tevellâ - Teberrâ, Matlûbu'l-Mü'minîn, Mebde ve Meâd*. çev. Harun Işık – Yasin İpek. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2019.
- TÛSÎ, Nasîrüddîn. *Sayr wa Sulûk (Nasir al-Din Tûsî, Contemplation and Action: The Spiritual Autobiography of a Muslim Scholar)*. ed. ve çev. Jalal Badakhchani. London: I.B. Tauris, 1998.
- TÛSÎ, Nasîrüddîn. *Paradise of Submission: A Medieval Treatise on Ismaili Thought A New Persian Edition and English Translation of Nasir al-Din Tûsî's Rawday-i Taslim*. ed. ve çev. Jalal Badakhchani. London: I. B. Tauris, 2005.
- TÛSÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Ali. *el-Fihrist*. 3. Baskı. Beyrut: Müessesetü'l- Vefa, 1983.

THE NIZĀRĪ ISMĀİLĪ INTERPRATION OF TAWALLĀ AND TABARRĀ: EXAMPLE OF NĀSIRUDDĪN TŪSĪ

Harun IŞIK^a

Extended Abstract

The treatise “*Tawalla and Tabarra*” which is one of the basic belief principles of Ismāilī faith and corresponds to the walayah principle of Shia is the first Ismāilī texts written by Tūsī in Kuhistan before moving to Alamut. The original text of the treatise can be found in the *Akhlāq-i Muhtashamī*. In addition to this, it has been published in English in “*An Anthology of Ismaili Literature: A Shi'i Vision of Islam*” and then in “*Shi'i Interpretations of Islam*”. With this study, it has been analyzed how tawalla and tabarra principles, which have an important place according to Shiite thought, are interpreted in terms of Nizarī Ismāilīs in the light of the treatise written by Nasiruddīn Tūsī. In addition, other viewpoints in the Qur'an firstly and Islamic aspects on these principles have been analyzed. Comparisons have been made between them and differences in thought have been tried to be determined.

In terms of Tūsī, tawalla (love) to the things taking to tawhid and tabarra (hate) to the things detracting from tawhid are among the most important principles that anyone who believes in Allah should pay attention to them throughout his/her live. These principles are central to the man in his/her spiritual rise or decline, salvation or frustration in the Hereafter. With the correct orientation of these two senses, human gains the pleasure of Allah by reaching out to the positions of consent, submission, faith and certainty through developing himself in terms of moral care. Otherwise, it is the point in question that he attracts the wrath of the Creator because of following the path of devil. Having evidence of these two senses in favour of or against the human beings is directly related with that how he/she manages his/her animal and rational soul faculties, and especially whether he/she applies to the commandment of the truthful commander of his/her time or not.

^a Assoc. Prof., Erciyes University, harun@erciyes.edu.tr

Therefore, rather than reaffirming a known theological principle, Tūsī described how to acquire the true tawalla by an Ismāīlī believer, and how to achieve spiritual development, by revealing both the exterior and interior aspects. At the same time, at the center of his eschatological thought is the attainment of the worthless and meaningless of everything other than Allah, and annihilated in Him. It is important in terms of reflecting Ismāīlī discourse that he emphasize the exterior and interior aspects of ma'rifah, mohabbat, hijrah and jihad while explaining the concepts related with being able to be a ahl al-tawheed. He focuses on assent, resignation, certain information (yaqīn) and faith in obtaining tawhid as well.

He reinterpreted these two principles from religious-moral, psychological-spiritual and exterior-interior perspective. It is seen in his treatise that he constantly makes tawalla a current issue and moves it to the center. The probable reason for this is that the contrario of tawalla is tabarra. According to him, both concepts are the cornerstones of being a genuine Ismāīlī believer and obtaining tawheed. These two concepts are connected with Allah, Mohammad (pbuh) and believers in Sunni tradition. In Shia, besides Allah and His Messenger, they are related with Alī ibn Abu Talib, imams, those who loved them and those who did not love them. However, it was seen that Tūsī expanded tawalla and tabarra until the imam of the time, and directly associated with his divine guidance and the acceptance of religious-political authority. In explaining these concepts, he made an analysis of human nature and called attention to the obedience and dominance relationship between the animal-soul, the reasoning soul and the imam. In this analysis, he underlined the importance of transformation the evil traits such as lust, anger, ambition of wealth and authority into good moral values such as mildness, chastity, altruism, reclusion, satisfaction and humility. If one moves like this, he/she will attain consent and surrender. This comes up with result tawalla and tabarra. All of them is important for shaping human life and view of life. Through this moral spiritual transformation, all the contradictions of good and evil, pleasure and pain, tawalla and tabarra will be destroyed and a complete peace and serenity will be achieved. According to him, the only way to correctly manage and direct the capabilities of man is to obey the imam of time. Because without the guidance of the imam of the time, neither these abilities can be in the right way, nor can faith be complete and perfect. Therefore, a believer is obliged to devote himself to anyone who is defined as the true teacher and master of religion in the language of Tūsī.

Keywords: Kalam, Nāsiruddīn Tūsī, Tawallā, Tabarrā.

